

Дребот О. І.

*доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії аграрних наук України;
завідувач відділу інституціонального забезпечення
природокористування*

*Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

Височанська М. Я.

*кандидат економічних наук,
заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

Щавінська А. Л.

*науковий співробітник
відділу інституціонального забезпечення природокористування
Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ФАКТОР ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація

У статті продемонстровано та проаналізовано актуальну проблему аналітично-інформаційного забезпечення еколого-економічних засад у контексті транскордонного співробітництва. Конкретизовано зв'язки інформаційної діяльності між прикордонними територіями. Продемонстровано рівні реалізації транскордонної співпраці у цілому. Виділено основні аспекти, які характеризують еколого-економічний інформаційний фактор у контексті транскордонного співробітництва (ТСК). Обґрунтовано важливість питання інформаційного забезпечення єврорегіонів та повноцінної взаємодії в еколого-економічному напрямі. Визначено основні види транскордонної еколого-інформаційної діяльності: оброблення, використання, поширення та накопичення екологічної інформації прикордонних територій. Науково-дослідний напрям транскордонної екологічної інформації призведе до реальних можливостей вирішити чимало наявних екологічних проблем на прикордонних та транскордонних регіонах по обидва боки кордону.

Вступ

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також

на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому інформаційний аналіз складників транскордонного співробітництва є надзвичайно важливою методологічною складовою частиною об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку, а також продуктивної взаємодії. Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні (суміжних прикордонних територіях сусідніх держав), таких як удосконалення і розбудова транскордонної інфраструктури і забезпечення екологічного стану, спільне використання природних ресурсів, просторове облаштування, вимагає узгоджених взаємовигідних та скоординованих дій [1].

Ефективне транскордонне співробітництво, яке відповідало б умовам євроінтеграційних процесів, можливе лише на основі детального еколого-економічного вивчення прикордонних територій суміжних країн та розроблення програм дій, спрямованих на поетапний перехід до сталого розвитку. Основні еколого-економічні проблеми, які набули особливої актуальності й потребують нагального вирішення на регіональному транскордонному рівні України, – прогресуюча деградація природного довкілля, виснаження природних ресурсів та екологічна безпека. Сьогодні все частіше виникає питання розвитку транскордонного співробітництва у сфері збалансованого природокористування, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку. Багато територій, які мають важливий природоохоронний характер із погляду збереження біорізноманіття, розташовані в межах прикордонних регіонів. Вони підпорядковані різним екологічним, економічним, політичним, правовим та інституційним структурам. Саме тому транскордонне співробітництво у сфері збереження довкілля та сталого розвитку на прикордонних територіях викликає таку зацікавленість серед науковців.

Нині одним із ключових завдань якісної екологічної політики є забезпечення ефективного міжнародного спілкування та прикордонного співробітництва не тільки у сферах загальноекономічних, а й у сферах природоохоронної діяльності, еколого-економічного забезпечення та раціонального природокористування. Але якщо взяти до уваги якість інформаційної взаємодії в контексті транскордонного співробітництва, можна побачити багато недоліків. Стратегія транскордонного співробітництва має бути однією з частин екологічної політики на міжнародному рівні. Серед міжнародно-правових документів, які регулюють інформаційно-аналітичне забезпечення в екологічній політиці, – Організаційна конвенція «Про доступ до інформації, участь громадськості у ході прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля». Конференція відбулася під егідою ООН 25 червня 1998 р. у м. Оргусі (Данія). Метою конвенції є сприяння захисту права кожної людини нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна зі Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з

питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень цієї Конвенції [2].

Розділ 1. Аспекти інформаційних еколого-економічних засад у контексті транскордонного співробітництва

Сьогодні еколого-економічне забезпечення інформації прикордонних територій є недостатнім для повноцінного аналізу та оцінки. Недостатня еколого-інформаційна транскордонна співпраця значно перешкоджає розширенню та зміцненню не тільки міждержавних відносин, а й знижує інформаційну якість усередині держави. На сучасному етапі вагомим значення й актуальності набуває виявлення достовірної інформації про екологічний стан прикордонних регіонів. Вивчення еколого-економічної ситуації прикордонних регіонів суміжних держав потребує проведення аналізу за такими показниками:

- географічне розташування;
- природні умови й ресурси;
- історико-географічні особливості розвитку;
- екологічний стан;
- рівень економічного і соціального розвитку;
- структура господарства;
- рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури;
- розвиток зовнішньоекономічних зв'язків;
- демографічна ситуація;
- екологічне виховання населення;
- соціально-психологічний клімат.

Стратегію розвитку транскордонного співробітництва з використанням інформаційно-комунікаційного механізму досліджували провідні вчені: Н. Мікула, В. Борщевський, З. Варналій, Н. Внукова, В. Гоблик, С. Герферт, М. Долішній, І. Дубовіч, Л. Дмитришин, І. Журба, С. Іщук, В. Кравців, О. Копилук, Х. Притула, В. Толкованов, І. Василенко, В. Тропіна, О. Чмир, В. Савченко, І. Софіщенко. Але досі залишається відкритим та дискусійним питання щодо детального вивчення інформаційного забезпечення в контексті транскордонного співробітництва з боку еколого-економічної безпеки прикордонних регіонів по обидва боки кордону.

Транскордонне співробітництво посідає особливе місце в системі пріоритетів України в зовнішній політиці. Європейське спрямування нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами континенту, оскільки надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Зазначимо, що проблема сучасної системи транскордонного співробітництва за європейськими стандартами та вимогами в Україні є актуальним питанням теорії і практики всього процесу європейської інтеграції України. Але нині питання оцінки реального стану транскордонного співробітництва, а особливо її інформаційного забезпечення, потребує детального дослідження [3].

Розв'язання наявних екологічних проблем можливе, зокрема, в умовах широкого й активного міжнародного еколого-інформаційного та еколого-політичного співробітництва. Міжнародне екологічне співробітництво України визначається основними напрямками державної екологічної політики, а також міждержавними конвенціями, договорами та угодами.

Зважаючи на те, що не завжди існує доступ до повної та достовірної екологічної інформації прилеглих до кордону територій сусідніх держав, необхідно запровадити в еколого-економічний цикл наук такий науково-дослідний напрям, як транскордонна екологічна інформація або транскордонні еколого-інформаційні відносини.

Як зазначає І. Дубовіч, досвід більшості європейських регіонів, вирівнювання дисбалансу розвитку між прикордонними областями України і країнами Європейського Союзу полягає, насамперед, в активному транскордонному еколого-економічному співробітництві, який відповідав би встановленим цілям сталого розвитку. Транскордонні екологічні відносини мають багато особливостей, визначених наявністю та необхідністю облаштування кордону та вирішення екологічної безпеки, спільного використання природних ресурсів на територіях єврорегіонів [4].

Проблеми та специфіка ТКС знайшли відображення у діяльності єврорегіонів. Головним об'єктом політики транскордонного співробітництва є єврорегіони – організаційні форми транскордонного співробітництва. Розвиток єврорегіональної співпраці у багатьох країнах Європи призвів до того, що периметри кордонів повністю охоплені єврорегіонами, і вони, водночас органи ТКС, є суб'єктами політики регіонального розвитку ТКС. Розвиток єврорегіонів – одне з найважливіших питань політики транскордонного співробітництва [5]. Рівні реалізації транскордонного співробітництва добре відображено на рис. 1.

А отже, на кожному рівні реалізації транскордонного співробітництва має бути вдосконалений процес аналітико-інформаційного забезпечення як підґрунтя реалізації транскордонної політики.

Із погляду перспектив довготривалої співпраці дуже важливим є вдосконалення транскордонного розвитку, дотримання якого є обов'язковим для створення стратегічних меж, на цьому етапі також має бути задіяна інформаційна політика, яка має сприяти розвитку. Така стратегія повинна відповідати потребам та майбутніми цілям транскордонної співпраці, особливо в еколого-економічних аспектах, для подолання закритого розвитку сторін кордону.

Як зазначають сучасні науковці, нині одним із ключових моментів для України повинно бути входження в європейські структури транскордонного співробітництва в рамках запропонованої ЄС «Концепції сусідства». Сьогодні державні кордони України з'єднують прикордонні регіони, сформовані територіями різної геополітичної орієнтації, що потребує обґрунтування державної регіональної політики у сфері транскордонних відносин, відповідно до яких має бути забезпечений оптимальний розвиток прикордонних територій. Такі

засади повинні бути покладені в основу угод про транскордонне співробітництво між прикордонними регіонами сусідніх держав.

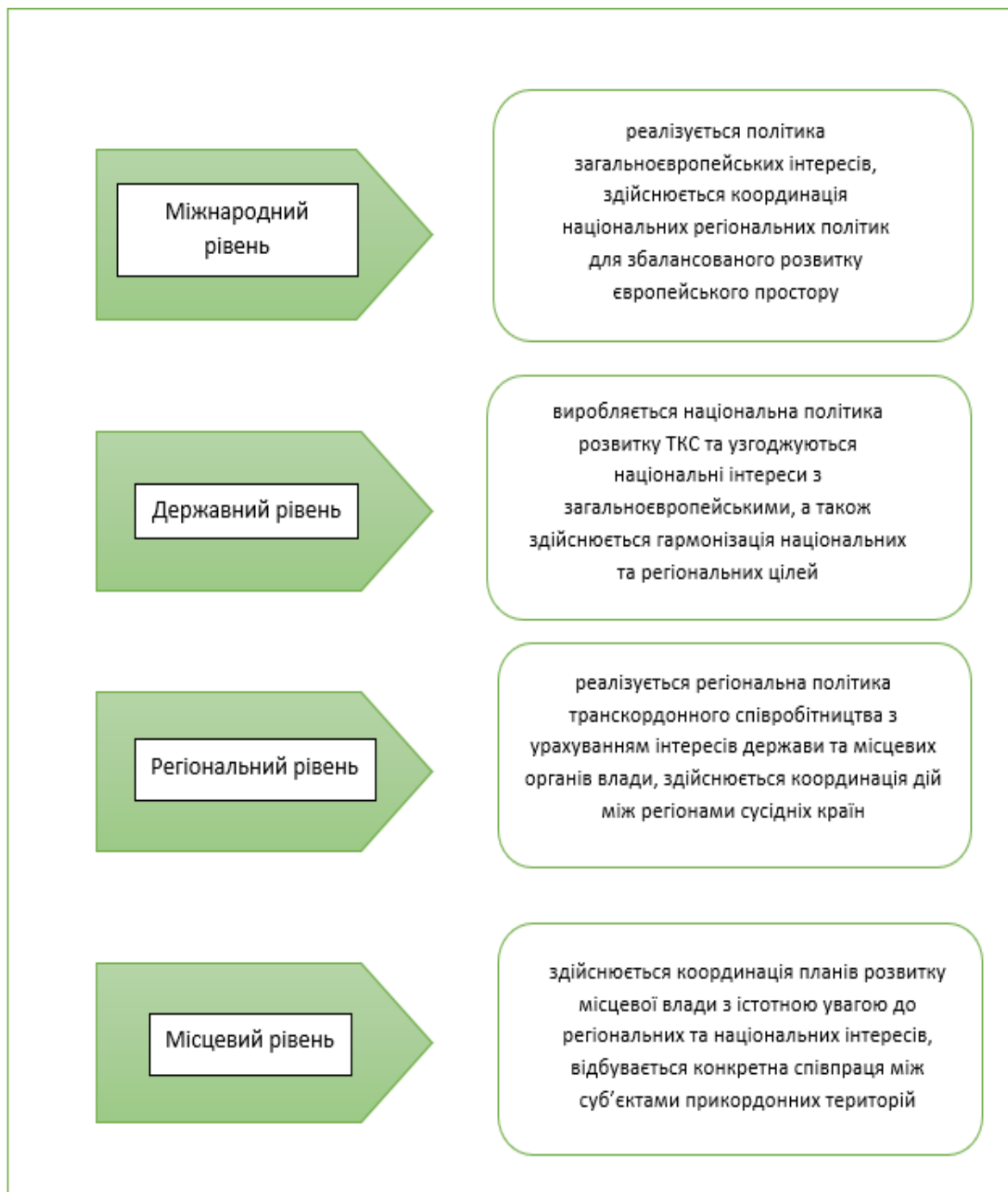

Рис. 1. Рівні реалізації транскордонної співпраці

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Нині у сфері охорони навколишнього середовища у прикордонних регіонах прийнято і діє низка міжнародних конвенцій: «Конвенція про транскордонне забруднення повітря», «Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище», «Конвенція про транскордонний вплив

промислових аварій», «Конвенція з охорони та використання водотоків і міжнародних озер» та інші угоди.

Передусім варто відзначити важливу роль таких важливих засобів підтримання транскордонного співробітництва, як ведення транскордонної статистики, моніторинг виконання транскордонних стратегій і транскордонних програм розвитку, а також створення особливого правового режиму для налагодження транскордонних партнерських стосунків та здійснення відповідних транскордонних взаємодій для поліпшення еколого-економічної ситуації та безпосередньо соціально-економічного розвитку.

За твердженням Є.В. Лаврової [7], соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів здійснюється під впливом чинників, які поділені на три великі групи (рис. 2).

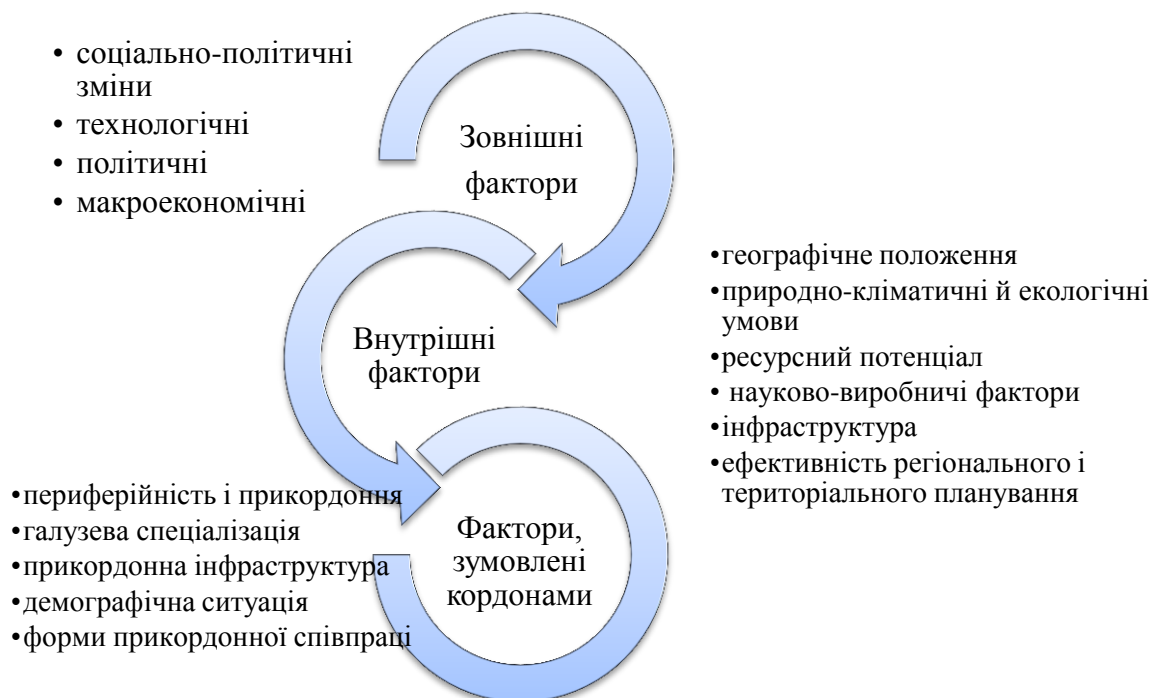

Рис. 2. Соціально-економічний розвиток транскордонних регіонів

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Такі фактори, на думку автора, найбільшою мірою чинять вплив на стійкий екологічний та соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів та сприяють уникненню негативних наслідків.

Розділ 2. Основні фактори розвитку інформаційно-аналітичних аспектів у контексті транскордонного співробітництва

У своїх роботах І. Дубовіч [4] виокремлює такі основні еколого-економічні цілі в транскордонному співробітництві:

1) Основні еколого-економічні проблеми транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС пов'язані з недостатнім розумінням у суспільстві пріоритетів щодо збереження природного довкілля та переваг сталого розвитку.

2) Перехід до сталого розвитку в прикордонних регіонах України і ЄС неможливий без екологізації економіки та екологізації освіти з метою підготовки фахівців для сталого розвитку.

3) Основними передумовами екологізації економіки та екологізації освіти в Україні є міжнародні угоди, закони України, державна політика щодо євроінтеграції України та ін.

4) Підготовка фахівців для сталого розвитку на прилеглих територіях України і ЄС вимагає утворення найближчим часом регіональних центрів для перепідготовки керівних кадрів і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів із питань екологізації освіти й економіки.

5) Транскордонне співробітництво потрібно розглядати не як окремі частини в окремих напрямках, а через визначення ефективності цієї діяльності в усіх її сферах (екологічній, економічній, правовій, освітній та ін.).

6) Вирішення сучасних еколого-економічних проблем на транскордонному рівні між Україною та сусідніми державами ЄС потребує належного рівня еколого-економічних знань та еколого-економічної компетентності населення.

Для забезпечення основних виділених цілей має бути розроблена ефективна еколого-інформаційна політика, яка зазначає основні напрями і способи діяльності уповноважених державних органів щодо співпраці держав-сусідів про одержання, використання, поширення та зберігання транскордонної екологічної інформації.

Головними напрямками і способами транскордонної еколого-інформаційної політики, на думку І. Дубовіч, є такі:

– забезпечення доступу громадян до прикордонної екологічної інформації;

– створення національних систем і мереж прикордонної екологічної інформації;

– зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ транскордонної еколого-інформаційної діяльності;

– забезпечення ефективного використання прикордонної екологічної інформації;

– створення загальної системи охорони транскордонної екологічної інформації;

– сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню прикордонних еколого-інформаційних ресурсів;

– сприяння транскордонному еколого-інформаційному співробітництву і гарантування повних і достовірних відомостей про екологічний стан прилеглих до кордону територій;

– сприяння задоволенню прикордонних еколого-інформаційних потреб громадян.

Основними джерелами забезпечення транскордонної еколого-економічної інформації можуть бути різні дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, довідкова екологічна інформація, що видається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами, а також архівні дані про стан довкілля. Сам процес інформаційного забезпечення треба вдосконалювати, починаючи з місцевого рівня, шляхом збирання, оброблення та надання інформації органами місцевого управління.

Ефективність екологічного контролю забезпечується комплексним урахуванням усіх аспектів діяльності людини, що впливають на зміну стану довкілля. Серед завдань екологічного контролю варто виокремити: створення інформаційної бази з характеристиками якісного та кількісного стану об'єктів довкілля; забезпечення доступу до актуальної інформації про його стан та контролю над випадками недотримання норм, що завдають шкоди йому або його компонентам; проведення профілактичних заходів, спрямованих на мінімізацію понадлімітного екологічного збитку.

Розвиток інформаційних технологій дає змогу здійснювати екологічний контроль, який є невід'ємною ланкою в системі екологічного забезпечення природокористування. Загальна мета екологічного контролю, або контролю якості довкілля, може бути визначена як забезпечення дотримання діючих природоохоронних та ресурсозберігаючих правил, вимог і норм на всіх етапах аграрного виробництва, пов'язаного з активною або непрямую зміною стану навколишнього середовища [8].

Недосконалість сучасного інформаційно-аналітичного забезпечення впливає на якість прийняття управлінських рішень на рівні держави та господарюючих суб'єктів, негативно позначається на ефективності управління і перешкоджає збалансованому розвитку аграрного сектору економіки. Проблеми різного характеру часто поєднуються, тому екологічні проблеми, як і економічні та соціально-демографічні, потребують наявності актуальної інформації для їх вирішення. Також транскордонні відносини мають завдання розбудови певних інституціональних засад та забезпечення раціонального природокористування з урахуванням еколого-економічних принципів.

У своїх дослідженнях А. Гадзало [9] вказує на певні екологічні складники збалансованого природокористування на прикордонних територіях: еколого-економічні збитки від діяльності будь-якої галузі та відходи галузей, що розташовані не на прикордонних територіях. Ми вважаємо, що має бути розроблена також методика інформування про діяльність цих складників усіх сторін транскордонного співробітництва.

Науковими дослідженнями і практикою господарювання на прикордонних територіях доведено, що в системі транскордонних

екосистем екологічно цілісне природокористування, охорона і раціональне використання природних ресурсів, попередження екологічних загроз не можуть бути досягнутими зусиллями тільки однієї країни. Постає потреба в активізації міжрегіонального й транскордонного співробітництва в межах екосистем, передусім прикордонних регіонів, суміжних країн. Важливим є створення спільних транскордонних заповідників і парків на прилеглих територіях за межами державних кордонів, забезпечення експлуатації екосистеми прикордонних регіонів, організації спільного управління ними.

У процесі державного управління природокористуванням, охороною і відтворенням природного середовища, забезпечення сталого економічного розвитку прикордонних територій суміжних країн формуються певні напрями, характерні в історичному, природному, соціальному та економічному вимірах для таких територій, які несуть цінний інформаційний характер.

Зокрема, актуальною є реалізація заходів для забезпечення комплексної роботи в еколого-економічному напрямі, на думку деяких науковців, зокрема В. Жулканич:

- розроблення, узгодження і реалізація регіональних, галузевих та міжнародних програм соціально-економічного й екологічного розвитку транскордонних регіонів та комунікації;

- забезпечення ефективної участі прикордонних владних і управлінських структур та громадських організацій у прийнятті рішень та реалізації механізму співпраці у сфері управління транскордонними природними ресурсами, формування ринку природних ресурсів та екологічних послуг;

- залучення й освоєння інвестицій у навколишнє середовище, зокрема у високотехнологічні, трудомісткі, ресурсозберігаючі технології та екологічно чисті виробництва;

- заохочення виробництва органічної, екологічно чистої продукції, утвердження спеціального оподаткування і пільг виробникам такої продукції;

- створення єдиної нормативно-правової бази для управління діяльністю суб'єктів господарювання транскордонних технологій у сфері природокористування, раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля з умовою наближення положень національних законодавств у цій сфері, вдосконалення інституціонального середовища;

- урахування рівня соціально-економічного розвитку та техногенного навантаження суміжних прикордонних регіонів, розроблення спільних стратегій використання природного ресурсного потенціалу прилеглих територій із визначенням цільових орієнтирів, стратегічних цілей та пріоритетних завдань;

- активна участь суб'єктів господарювання транскордонних територій у діяльності міжнародних організацій і функціонуючих

утворень Карпатського єврорегіону з метою забезпечення раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища;

- поступовий розвиток ринкової інфраструктури прикордонних територій у сфері надання транспортно-логістичних і рекреаційно-туристичних послуг, екологізація діяльності пунктів пропуску на кордонах;

- розширення мережі заповідних територій та об'єктів рекреаційного лісокористування прикордонних регіонів, розроблення туристичних маршрутів і зон відпочинку, створення екологічних стежок, відкриття туристичних баз, управління туристичними потоками;

- створення єдиної інформаційної мережі щодо використання, оцінки, реалізації природно-ресурсного потенціалу;

- систематичне здійснення моніторингу стану використання ресурсів з оцінкою природних ресурсів транскордонних регіонів;

- створення незалежних регіональних транскордонних центрів із фінансування та реалізації відповідних програм та проєктів раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища;

- збереження якості навколишнього природного середовища на основі впровадження прогресивних технологій регіонального землекористування;

- розроблення й обґрунтування програм і моделі сталого розвитку країни з урахуванням реалізації заходів природного і штучного відновлення деградованих природних екосистем.

Сучасна стратегія економіки природокористування передбачає створення оптимальних умов для ефективного використання природних ресурсів у поєднанні з вимогами дотримання відповідного рівня відновлення та охорони природно-ресурсного потенціалу [10].

Основними показниками для надання еколого-економічної інформації, які відображатимуть найголовніше про становище та дадуть змогу проводити постійний моніторинг, є:

- стан довкілля чи його об'єктів (вод, ґрунту, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу) та рівні їх забруднення;

- біологічне різноманіття та його компоненти, а також генетично видозмінені організми та їх взаємодія з об'єктами навколишнього природного середовища;

- джерела, чинники, матеріали, речовини, продукція, енергія, фізичні чинники (шум, вібрація, електромагнітне випромінювання, радіація), які впливають або можуть вплинути на стан довкілля та здоров'я людей;

- загроза виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їхнього негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

- екологічні прогнози, плани і програми, заходи державної екологічної політики, нормативно-правові акти про охорону довкілля держав-сусідів;

– витрати, пов'язані з уживанням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони довкілля, інших джерел фінансування, економічний аналіз у процесі ухвалення рішень із питань, що стосуються довкілля, тощо.

Основними джерелами транскордонної екологічної інформації можуть бути дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, довідкова екологічна інформація, що видається уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами, а також архівні дані про стан довкілля. Також пропонується посилення відповідальності за ненадання або приховування достовірної інформації тощо.

Ураховуючи все наведене вище, можна виділити такі принципи транскордонної екологічної інформації, яка добре зображена на рис. 3 [8].

Також основним правовим документом у питанні інформаційного забезпечення є «Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою» № 3384-XII від 14.07.93, яка є чинною, де в ст. ст. 6, 7 чітко вказано: «Кожна Договірна Сторона надає на прохання іншої Договірної Сторони найповнішу інформацію з метою сприяння останній у виконанні її зобов'язань за цією Конвенцією» та «Кожна Договірна Сторона піклується про те, щоб зацікавлені територіальні общини або влада були інформовані про засоби діяльності, які їм надаються згідно із цією Конвенцією» [11].

Рішення, спільно ухвалені в рамках цих угод, виконуються учасниками в межах їхньої національної правової системи з дотриманням внутрішнього законодавства. Таким чином, виконані рішення мають таку саму юридичну силу і правові наслідки, що й заходи, здійснені цими учасниками за їхньою національною правовою системою. Розвиток транскордонного співробітництва є однією з найголовніших рушійних сил європейських інтеграційних процесів, а єврорегіони – одна з організаційних форм транскордонних відносин [12].

Рис. 3. Принципи транскордонної еколого-економічної інформації

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Висновки

Отже, найголовніші питання еколого-економічного аналітико-інформаційного забезпечення в транскордонному співробітництві пов'язані з недостатньою інформаційною базою та її наповненістю, неефективною комунікацією з державами-сусідами. А вирішення сучасних нагальних еколого-економічних питань на транскордонному рівні між Україною та сусідніми державами ЄС потребує належного рівня еколого-економічних знань та еколого-економічної компетентності всього населення, в подальшому це дало б змогу проводити ефективний моніторинг та контроль дотримання всіх вимог інформаційного забезпечення.

У законодавстві України чітко вказано, що кожній людині гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. А розв'язання наявних міжнародних еколого-економічних проблем можливе за умови ефективного й активного транскордонного еколого-політичного та еколого-інформаційного співробітництва. Як уже зазначалося, транскордонна екологічна інформація спрямована на вчасне й об'єктивне забезпечення громадян екологічною інформацією стосовно прилеглих до кордону територій. Як указують деякі вчені, з чим не можна не погодитися, якісна взаємна та об'єктивна екологічна поінформованість без нового еколого-економічного мислення транскордонних еколого-інформаційних відносин буде нерезультативною.

Основними видами транскордонної еколого-інформаційної діяльності є одержання, оброблення, використання, поширення та накопичення екологічної інформації прикордонних територій. Науково-дослідний напрям транскордонної екологічної інформації призведе до реальних можливостей вирішити чимало наявних екологічних проблем.

Це надає можливість:

- зробити міждержавні кордони більш прозорими (насамперед у сфері екологічної інформації);
- створити атмосферу взаємної довіри і поваги між сусідніми державами;
- активніше включатися в еколого-інформаційне міжнародне співробітництво на різних транскордонних рівнях;
- впливати на екологічне виховання населення прикордонних районів суміжних держав тощо.

А сам розвиток транскордонного співробітництва в еколого-економічній сфері потребує активізації.

Список використаних джерел:

1. Програма Транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014–2020. URL: http://www.pl-by-ua.eu/upload/ua/PL-BY-zUA_ukr.pdf
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : Закон України № 832-XIV від від 06.07.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
3. Гадзало А.Я. Світовий досвід транскордонного співробітництва у сфері природокористування. *Агросвіт*. 2017. № 14. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/14_2017/2.pdf
4. Дубовіч І.А. Екологізація економіки – основа формування та реалізації концепції сталого розвитку в прикордонних регіонах України і суміжних держав. Збірник наукових праць "Науковий вісник НЛТУ України". 2016. Вип. 14. С. 231-235.
5. Шамраєва В.М., Андрєєв С.С. Роль і місце транскордонного співробітництва в системі політики регіонального розвитку в умовах євроінтеграційних процесів України. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/5/05.pdf>
6. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи : монографія / за заг. ред. І.В. Артємова. Ужгород : Гражда, 2012. С. 76.
7. Лаврова Е.В. Трансграничное сотрудничество: проблемы перспективы и экономическая безопасность. *Фундаментальные исследования*. 2016. № 11–5. С. 1026–1030.
8. Дубовіч І.А. Особливості транскордонного еколого-інформаційного співробітництва. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osoblivosti-transkordonnogo-ekologo-informatsiynogo-spivrobotnitstva>
9. Гадзало А.Я. Еколого-економічні аспекти природокористування транскордонного співробітництва. *Таврійський науковий вісник*. 2017. № 97. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/97_2017/34.pdf
10. Жулканич В.А. Основные принципы управления природопользованием в приграничных регионах. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. 2017. Вип. 14(55). 352 с.
11. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : Постанова ВРУ № 3384-XII (3384-12) від 14.07.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text

12. Василькова Є. Європейська (рамкова) конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 року: спроба системного аналізу. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право»*. 2011. Вип. 2. С. 81–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2011_2_9